

DEN POLSKA MOTSTÅNDRÖRELSEN

DESS UPPKOMST, UTVECKLING OCH UNDERGÅNG

Av överste ERIK DE LAVAL

I.

DEN polska arméns förkrossande nederlag emot tyskarna i september 1939 och den röda arméns därpå följande inmarsch i östra Polen inneburo en katastrof av stora mått för nationen i dess helhet. Men den innebar dessutom en alldeles speciell katastrof för den regim, som under åren närmast före krigsutbrottet lett Polens öden.

Pilsudskis epigoner, de s. k. pilsudskisterna, hade aldrig i någon högre grad åtnjutit landets förtroende; en stark statspolis och en i huvudsak lojal armé hade i stort sett fått ersätta detta förtroende såsom grundval för regeringsutövandet. Men först det snabba och fullständiga nederlaget mot Tyskland hade tillfullo blottat regimens hela inre svaghet och inkompetens.

Regeringens och överbefälhavarens personliga uppträdande bidro också till att utplåna de sista rester av anseende, som det militära nederlaget eventuellt kunnat lämna kvar. Redan inom en vecka efter krigsutbrottet hade både regeringen och högkvarteret lämnat huvudstaden på väg till, som man trodde, tryggare nejder i sydöstra Polen, och c:a tre veckor efter fälttågets början, medan polska trupper ännu utkämpade hårda strider både i Warszawa och vid Lemberg, flydde icke bara statspresidenten och regeringens medlemmar utan också överbefälhavaren, general Rydz-Smigly, över gränsen till Rumänien. För det polska folket voro de därmed alla politiskt sett döda män. En handling av betydelse för Polens fortsatta kamp hade dock president Moscicki hunnit utföra före flykten: med stöd av 1935 års författning utfärdade han från en liten by i landets sydöstra hörn ett dekret, genom vilket han till sin efterträdare utnämnde Wladislaw Racziewicz,

företvarande inrikesminister samt wojewod i Torun. Den nya statsledningens säte blev t. v. Paris.

Den nye presidenten utsåg till premierminister generalen Wladislaw Sikorski, en man av hög resning, en framstående kämpa för Polens frihet både under första världskriget och under 1920 års krig, som dock under de senaste femton åren stått i politiskt motsatsförhållande till Pilsudski och hans efterföljare och därför då icke utnyttjats i landets tjänst. I sin dubbla egenskap av premierminister och överbefälhavare skapade han både rikets nya lagliga regering, som år 1940 flyttades till London, och de polska stridskrafterna utomlands. Men hemma i Polen stod folket t. v. utan ledare och utan försvar, tillsynes helt utlämnat åt erövrarnas förtryck.

Det skulle dock snart komma att visa sig, att den polska nationens under många tidigare förtrycksperioder dokumenterade frihetsbegär och kampvilja alltjämt levde kvar, och att folket självt var berett att fortsätta striden även sedan dess officiella ledare svikit. Detta folkets eget frihetskrig mot de tyska inkräktarna kan sägas ha tagit sin början redan med Warszawas belägring, i mitten av september. Försvaret av Warszawa, vilket fortsatte ännu långt efter det att det militära läget i stort blivit fullständigt hopplöst, hade nämligen i viss mån karaktären av en folkresning, även om den militära ledningen låg i beprövade generalers händer. Den andlige ledaren var arbetarledaren M. Niedzalkowski. Hans i hast organiserade »arbetarbataljoner» kämpade vid sidan av reguljära trupper, och kvinnor och barn deltog med liv och lust i byggandet av barrikader och stridsvagnsfällor. Huvudstadens försvar kom därigenom, hur meningslöst det med tanke på det militära läget än kunde synas, att spela en betydelsefull roll för det fortsatta motståndet särskilt genom att knyta an till de gångna århundradenas strider mot Polens förtryckare. Till de gamla stridssignalerna från 1830 och 1863, »för Er frihet och vår» och »frihet, jämlikhet, oberoende» sällade sig nu den nya tidens mera klassbetonade men alltjämt starkt nationella, av Niedzalkowski utslungade paroll: »Arbetarna ge sig inte, arbetarna fortsätta striden.»

Så kom den polska motståndsrörelsen att direkt sluta an till nationella historiska traditioner. Nya faktorer tillkommo, som gävo striderna mot förtryckarna en intensitet som vida överträffade de tidigare upprorens, särskilt i den västra av tyskarna besatta rikshalvan. Dessa faktorer äro främst att söka i den nazis-

tiska, av Hitler själv anbefallda politiken gentemot den polska nationen. Dess ledande grundsatser kunna definieras sålunda:

1. Polen var den första nation som med väpnad hand motsatte sig Hitlers krav. Där måste därför statueras ett exempel för att avskräcka andra länder från att följa Polens exempel och även för att undergräva moralen hos de kvarstående motståndarna, England och Frankrike.

2. Polackerna voro — enligt nazismens teorier — en lägre stående ras, vars enda existensberättigande var att utföra slavarbete för det tyska »herrefolket». De borde också behandlas därefter.

3. När det visade sig att det polska folket trots det förkrossande nederlaget och emot alla »spelets regler» — vilka väl följts av österrikare och tjecker — vägrade att underkasta sig segraren, så måste dess fortsatta motstånd krossas utan misskund och med all den brutalitet som den nazistiska statsapparaten var mäktig.

Intet under att denna politik måste framkalla ett hat som enade nationens alla element i ett allt intensivare motstånd mot den tyske förtryckaren.

Ytterligare en faktor tillkom här.

Den tyska politiken mot polackerna gick redan från början ut på att för all framtid omöjliggöra en polsk statlig existens. Dess härpå inriktade åtgärder — utrotandet av godsägarklassen och beslagtagandet av dess gods, förintelsekampanjen mot judarna, den polska handelns främsta utövare, stängandet av alla universitet, flertalet skolor, statliga institutioner, teatrar o. s. v. — kom att i grunden förändra det polska samhällets struktur. De högre klasserna och alla bärarna av landets högre kultur berövades avsiktligt alla existensmedel. En naturlig ehuru icke avsedd följd var, att de i största utsträckning förenade sig med »undergroundrörelsen», som sålunda fick ett starkt tillskott av naturliga ledare, och kom att omfatta alla klasser. Ett annat resultat av den tyska politiken var att inga »quislingar» stodo att uppbringa i Polen — d. v. s. för samarbete med tyskarna — ett faktum som polackerna med stolthet framhålla.

Sålunda kom redan på hösten 1939 en spontan frihetsrörelse till stånd i västra Polen. Den arbetade i början utan enhetlig organisation, på skilda grupper utan inbördes samarbete och väl som regel utan kännedom om varandras existens. Men på dess grund skulle så småningom det andra världskrigets bästa och mest effektiva underjordiska organisation komma att byggas upp.

I den av ryssarna besatta delen av Polen lågo förhållandena re-

dan från början något annorlunda till. Bolsjevikerna kommo ju, enligt egen uppgift, icke som erövrare utan som »befriare» icke blott av de »förtryckta ukrainska och vitryska bröderna», utan också av de polska bönderna och arbetarna. Deras erövring åtföljdes omedelbart av en intensiv, av tränade agitatorer framförd propaganda avsedd att söndra icke blott de olika nationaliteterna i östra Polen utan också de olika samhällsklasserna från varandra. Med sikte särskilt på den s. k. intelligentsian bildades t. ex. Wanda Wasilewskas grupp i Lwow (Lemberg), som genom sin tidskrift »Nowe Widnokregi» (Nya Horisonter) propagerade för de kommunistiska idéerna, sannolikt icke helt utan framgång. (Bolsjevismen har ju i många länder visat sig ha en viss pervers dragningskraft på många s. k. intellektuella.)

Även om hela denna propaganda icke vann många proselyter — även ukrainare och vitryssar betackade sig för det röda »beskyddet» — så kan den dock i någon mån ha bidragit till att försvåra uppkomsten av en enhetlig underjordisk motståndfront. Den viktigaste faktorn härvidlag torde dock ha varit NKVD:s högtstående teknik för krossande av varje ansats till motstånd. Icke utan berättigande sågo rysarna i det avseendet ned på nazisterna och deras Gestapo som fullständiga klåpare på detta område. Faktum är i varje fall att någon egentlig motståndsrörelse aldrig kom till stånd under den ryska ockupationen. Det må observeras att de polska kommunisterna även fördömde frihetsrörelsen mot tyskarna — ända tills dessa år 1941 anföllu Sovjetunionen, då striden mot Hitler plötsligt blev en helig plikt för alla »demokratiska» folk.

I de av Tyskland besatta delarna av Polen, alltså såväl i det s. k. Generalguvernementet under dr Franks hårda färsla som i de med Tyska riket olagligt inkorporerade provinserna Poznan och Pommern, fortsatte motståndsrörelsen med alltjämt växande styrka. Redan tidigt fingo de spridda guerillaförbanden kontakt med de fosterländskt sinnade politiska organisationerna. Under vintern 1939—1940 började också vissa tendenser till en sammanslutning och ett enhetligt organiserande av de olika motståndselementen att göra sig gällande. Men först efter Frankrikes nederlag på sommaren 1940 tog denna utveckling full fart.

Den franska katastrofen fick en dubbelsidig verkan på den polska folkmeningen. Den kom att i viss mån verka som en upprättelse för den skamfilade polska krigaräran — när Frankrike, som haft ett drygt halvår på sig för fortsatta krigsförberedelser efter

det polska nederlaget, som hade ett ofantligt mycket gynnsammare strategiskt läge än Polen och dessutom hjälp av England och Belgien, trots detta hastigt föll för den tyska krigsmaskinens anfall, så behövde polackerna knappast blygas över sin krigsinsats 1939. Å andra sidan visade Frankrikes katastrof tydligt att man måste räkna med ett mycket långvarigt krig, innan den slutliga segern kunde vinnas. Motståndsrörelsens ledare drogo också konsekvenserna därav. Arbetet på dess organisatoriska utbyggnad började nu taga starkare fart.

II.

Resultatet av den organisatoriska verksamhet, som sålunda igångsattes under samverkan mellan ledarna i hemlandet och Polens regering i London, var högst märkligt. Det var inte bara en underjordisk motståndsrörelse som byggdes upp, det var en underjordisk stat. Polen regerades under åren 1940—1944 de facto av två regeringar, dr Franks »regering» i Krakow över Generalguvernementet, vilken ingen enda polack erkände eller frivilligt åtydde, samt den hemliga polska regeringen »någonstans» i Polen.

Den underjordiska staten omfattade, fullt utbyggd, fyra element: hemmaregeringen, hemarmén, folkrepresentationen samt direktoriet för civilt motstånd.

Hemmaregeringen stod under ledning av Londonregeringens representant, med ställningen som vice premierminister i den senare och som regeringschef i hemlandet, i vilken egenskap han också var allmänt erkänd. Genom detta samband med landets lagliga regering gavs hela motståndsrörelsen en fast konstitutionell grund, vilket t. ex. motsvarande rörelser i Danmark eller Frankrike aldrig hade. I hemmaregeringen ingick även tre från London utnämnda ministrar.

Hemarmén, i vilken alla tidigare fristående motståndsgrupper ingingo, stod under befäl av en av Londonregeringen utnämnd chef och hade ställningen av en legal armé, jämnställd med de polska arméerna i Främre Orienten (sedermera i Italien) och i Skottland (sedermera i Frankrike—Belgien—Holland). Den var organiserad på två grupper eller uppbåd, de s. k. »operationsgrupperna», d. v. s. den för guerillakriget avsedda styrkan, samt den s. k. »reguljära armén», avsedd för den slutliga befrielsekampanjen i samband med de allierades styrkor.

De förra voro i ständig tjänstgöring, förlagda i barackläger i

de stora skogarna eller i städerna, alltid beredda att enligt arméledningens order ge sig ut på alla de företag som ingingo i »det lilla krigets» strategi. De i skogarna förlagda grupperna buro mestadels uniform, de i städerna förlagda givetvis icke. Guerillaarméns sammanlagda styrka uppges åren 1943—1944 ha uppgått till c:a 250,000 man.

Den reguljära armén undergick konstant hemlig militär utbildning och träning och var underkastad militär disciplin, om också dess soldater utåt verkade som vanliga »hyggliga civila» medborgare. Dess styrka uppges ha varit betydligt större än guerillaarméns.

Folkrepresentationen omfattade fyra politiska partier: Kristligt Demokratiska Arbetarpartiet, Nationella Partiet (f. d. Nationaldemokraterna), Bondepartiet och Polska Socialistiska Partiet. Varje parti skötte från början självständigt om sin egen underjordiska verksamhet, propaganda m. m. Men redan tidigt under år 1940 bildade representanter för dessa fyra partier ett hemligt parlament, vilket snabbt vann allmänt erkännande som det polska folkets lagliga politiska representation. Den 15 augusti 1943 publicerade de fyra partierna en förklaring om samarbete sinsemellan och med Londonregeringen under hela kriget samt ett nationellt program för efterkrigstiden, innebärande bl. a. revision av republikens västra gränser, säkerhet för östra gränsens okränkbarhet samt omfattande sociala och ekonomiska reformer. Detta »skuggparlament» kom alltså att utöva en folkrepresentations alla politiska funktioner, bl. a. kontroll över den hemliga administrationen och budgeten. Det stod i ständig kontakt med samlingsregeringen i London och hade där sina representanter. Genom detsamma kunde denna före viktiga avgöranden inhämta det polska folkets mening, såsom t. ex. vid Mikolaczyks underhandlingar med Stalin i Moskva i oktober 1944. Londonregeringens siste chef, Tomasz Arciszewski, kom direkt från motståndsrörelsen i hemlandet som representant för socialistpartiet.

»*Direktoratet för civilt motstånd*» var närmast att betrakta som ett folktribunal, en högsta domstol som hade att vaka över den nationella moralen under kriget och avkunna domar över rikets fiender, både yttre och inre sådana. Det tillkom under år 1941. Det torde i hög grad ha bidragit till att intet som helst samarbete med tyskarna, »inga quislingar», förekom under hela kriget. Vetskapen om en oundviklig dödsdom för dylika brott var säkerligen ett gott stöd för svaga karaktärer!

Dess dömande verksamhet riktade sig åt två håll, mot de tyska förtryckarna och mot egna förrädare eller »samarbetsmän». (Dylika förekommo så gott som enbart bland de s. k. »Volksdeutsche».) Gentemot tyskarna tog den sig uttryck i hundratals dödsdomar mot speciellt brutala ämbetsmän, officerare och soldater, Gestapomän och S. S.-män. Dödsdomarna publicerades som regeln — de tyska förtryckarna till varnagel — vilket inte hindrade att de så gott som undantagslöst kunde verkställas av frihetsrörelsens exekutionsgrupper.

Gentemot de egna landsmännen förekommo två straff, dödsdom och »ostracism». Det senare innebar vederbörandes fullständiga isolering från gemenskapen med det polska samhället, i väntan på rannsaking och dom genom ordinarie domstol efter landets befriande. Det förtjänar att observeras att folktribunalets förhandlingar skedde i laga former, och att försvarsadvokat alltid var utsedd för den anklagade även om denne ej kunde vara personligen närvarande.

Tack vare tribunalets verksamhet hölls folkets disciplin uppe under hela kriget. Den förhindrade också att motståndsrörelsen övergick till privata hämnadeakter.

Ytterligare en verksamhetsgren må här omnämnas — den underjordiska pressen. Redan på hösten 1939 startades den första hemliga tidningen (Biuletyn Informacyjny) och den följdes snart av en massa gelikar. Regeringen representerades av sin egen, officiella tidning Rzeczpospolita Polska (Republiken Polen), och alla partierna hade sina egna organ. Alla tidningar gingo på hemliga vägar hand ur hand och nådde därigenom en väldig läsekrets. Antalet hemliga tidningar och tidskrifter i Polen steg så småningom till 180, i och för sig ett gott vittnesbörd om polackernas stora, under 150 års förtryck förvärvade skicklighet i underjordisk verksamhet. Polska böcker trycktes på hemliga tryckerier, ofta i många upplagor. Också en hemlig radiostation, SWIT, var i verksamhet under så gott som hela den tyska ockupationen. Den tyska övervakningen synes ha varit mera brutal än effektiv.

När den tyska offensiven mot Sovjetunionen under sommaren 1941 drev ut ryssarna ur östra Polen följde den polska »undergroundrörelsen» i tyska arméernas spår. Från och med sommaren 1941 var alltså det underjordiska Polen etablerat över republikens hela område.

III.

Den underjordiska polska staten förde med alla medel och på alla fronter ett oförsonligt och oavbrutet krig mot tyskarna. De till krigsindustrin kommenderade arbetarna gjorde allt för att genom sabotage, sittstrejker och »oskicklighet» fördärva arbetsresultaten, bönderna gömde undan den spannmål de beordrades leverera till den tyska krigsmakten, stadsbefolkningen »missförstod» eller kringgick alla de tyska myndigheternas förordningar. Den för krigets vinnande viktigaste grenen av motståndsrörelsen var dock hemarmén.

Under Hitlers ryska fälttåg utgjorde Polen ett ytterst viktigt etappområde, vars betydelse framgår bl. a. därav att tre av de fyra järnvägslinjer som förenade armén i USSR med Tyskland gingo genom republikens område. Guerillaförbanden hade alltså ett givande verksamhetsfält, och de läto inga tillfällen att skada fienden gå sig ur händerna. Ett kort utdrag ur den polska statistiken ger en uppfattning om både arten och omfattningen av deras verksamhet:

Under år 1943 verkställde de 18 dödsdomar på högre tyska ämbetsmän och 1,163 på Gestapomän, utförde 81 attacker mot Gestapoavdelningar, etapptrupper m. fl. och 19 dylika mot fångtransporter, varvid sammanlagt 652 arresterade befriades. De utförde 474 anfall på järnvägstransporter, och åstadkommo 81 urspårningar; 2,013 lokomotiv, 9,980 godsvagnar och 212 tankvagnar förstördes eller skadades.

Under en enda månad, juni 1944, åstadkoms bl. a. 54 urspårningar; 177 lokomotiv och 956 järnvägsvagnar skadades genom sabotage och 379 dödsdomar mot Gestapomän verkställdes under samma tid.

Man kan väl förstå att de polska guerillaförbanden utgjorde en ständig källa till oro för de tyska besättningstrupperna. De tyska anslagen vid ingångarna till större skogspartier, »Achtung! Bandengefahr Einzelverkehr verboten», synas ha varit väl motiverade.

Förutom genom denna direkta stridsverksamhet gjorde hemarmén den allierade krigföringen också stora tjänster genom sin välorganiserade underrättelsetjänst. Genom sitt utomordentliga, hemliga förbindelseväsen stod hemarmén i ständig kontakt med överbefälhavaren och regeringen i London, och kunde på så sätt hålla både dem och de allierade väl orienterade om vad som föregick bakom den östra tyska fronten.

Ett litet exempel på hur väl denna förbindelsetjänst fungerade må här anföras.

Några högre polska tjänstemän berättade vid ett tillfälle för några engelska kolleger (i maj 1944) hur snabbt och säkert de kunde få kontakt med hemarmén. Engelsmännen voro något skeptiska och uppmanade polackerna att lämna praktiska bevis. Man nämnde några broar nära Lwow, som av militära skäl borde förstöras, och föreslog att den polska regeringen skulle visa sitt inflytande i det ockuperade Polen genom att låta spränga dem i luften.

Order sändes, och två dagar före den överenskomna tidsfristens utgång inkom rapport om att ordern var verkställd. Rapporten om sprängningen hade inkommit från brittisk, icke från polsk källa.

Så allvarligt var hotet från hemarméns sida mot de tyska förbindelserna genom Polen att tyskarna för att trygga dessa tvungos att avdela inte mindre än nitton divisioner, förutom de till c:a 350,000 man uppgående SS-, gendarmeri- och järnvägstrupperna. Bara genom att binda denna betydande styrka i etappområdet har den polska hemarmén gjort den allierade krigföringen en betydande tjänst.

IV.

Då de röda arméerna i de vikande tyskarnas spår vid årsskiftet 1943—1944 närmade sig den polska republikens östra gräns, stod Polen alltså fullt berett att övertaga förvaltningen inom hela sitt gamla område. Både civila och militära myndigheter voro redo att träda fram i dagen och offentligt övertaga de funktioner som de under c:a fyra års tid utövat »under jorden». Huruvida så också skulle kunna ske berodde helt och hållet på Moskvas planer, d. v. s. på om ryssarna kommo som bundsförvanter och befriare eller som nya erövrare och förtryckare.

Det skulle snart visa sig att det senare var fallet. Den ryska politikens mål, som dittills i viss mån dolts bakom vackra fraser, började vid denna tid allt klarare framträda. Det innebar återtagandet av rovet från år 1939, östra hälften av Polen, och återstodens omvandling till en rysk lydstat.

Två hinder stodo inom Polen självt i vägen för den stalinska politiken, de nationella polska partierna samt hemarmén. Ur Moskvas synpunkt gällde det att förintä dem bägge.

Arbetet med uppluckrandet av den enade politiska fronten hade

tagit sin början redan år 1942, då man började luftvägen smugla in kommunistiska agifatorer i Polen. Dessa djärva, i Moskva tränade agenter, som nattetid medelst fallskärm släpptes ner långt bakom de tyska linjerna, arbetade på två linjer, den rent politiska och den militära. Deras uppgift var sålunda dels att bilda ett nytt Moskva-troget parti i Polen (det gamla kommunistpartiet hade upplösts år 1936), dels att skapa kommunistiska partisan-grupper, vilka skulle i viss mån bekämpa tyskarna, men framför allt inifrån angripa den polska hemarmén. Arbetet var svårt och farligt, men bedrevs under den nuvarande polske presidentens, herr Bieruts, ledning skickligt och energiskt, och åtminstone på det politiska området med en viss framgång. Ett nytt kommunistparti bildades under det välklingande namnet Polska Arbetarpartiet, och andra nybildade kommunistiska grupper stulo helt enkelt de redan existerande partiernas namn och etablerade sig som sektioner av Polska Socialistiska Partiet, Bondepartiet o. s. v.

När sedan tiden var inne för Moskva att i Polen skapa sin egen polska nationalförsamling, det s. k. »nationalrådet» (febr. 1944), kunde man via Moskva-radion tillkännagiva, att detta inneslöt representanter för »Bondepartiet, Polska Socialistpartiet, Polska Arbetarpartiet och andra demokratiska grupper». Samma taktik tillämpades när »nationalrådet» ett halvår senare fick order att välja den s. k. »Nationella Befrielsekommittén», vilken i december 1944 omvandlades till »Polens provisoriska regering» eller den s. k. Lublinregeringen. Denna uppgavs i Tass' polska avläggare omfatta »fem representanter för Polska Socialistiska Partiet, fem för Bondepartiet, fyra för Polska Arbetarpartiet, en för Demokratiska partiet, varjämte två medlemmar voro partilösa». Några kommunister förekommo enligt denna version överhuvudtaget inte i den »provisoriska regeringen».

Detta meddelande föranledde omedelbart energiska protester från de äkta polska partier, vilkas namn usurperats av Moskva. Polska Socialistiska Partiet (PPS) meddelade däri att ingen av de män i Befrielsekommittén, som av Tass presenterats som ledare av partiet, hade rätt till en dylik benämning. Det framhöll sålunda att »Dr Drobner tillhörde PPS sedan 1928 men blev utsluten 1936. Edward Osubka-Morawski (premiärministern i Lublinregeringen) lämnade PPS under kriget och var medlem av den nyskapade lilla grupp som kallades 'Polska Socialisters Arbetarparti, vars rester efter flera kriser gick upp i Polska Arbetarpartiet, ett nytt namn för Polska Kommunistpartiet. Den f. d.

prästen Stefan Matuszewski (minister för information och propaganda) har så vitt vi veta, aldrig varit medlem av PPS ...»

I Bondepartiets av Mikolaczyk underskrivna protest mot Lublinregeringen framhölls, efter en kort överblick över den underjordiska polska statens organisation och verksamhet bl. a. följande: »Helt enkelt ignorerande dessa fakta (undergroundsrörelsens resultat) bildade vissa personer det s. k. nationalrådet i januari 1944. Detta råd frambragte sedan den s. k. Lublin-kommittén ... Ehuru denna kommitté var verksam inom vissa delar av Polen, så ingick inte en enda representant för de där verksamma, legitima partierna i densamma. För att representera dem införde man personer, som aldrig tillhört dem och som ingen hade hört talas om förut.

Kommunisterna — vilka bytte färg som kameleonter — började tala i alla polska partiers namn. Detta är en väl förberedd maskerad, som dock inte kommer att föra någon bakom ljuset — lika litet som någon låter lura sig av mötena inom 'nationalrådet', vilket usurperar ett parlaments rättigheter och presenterar Lublin-kommittén som den polska regeringen ...»

Inom ett år — efter Jalta och Potsdam — var dock kommittén, förstärkt med några representanter för de verkliga polska partierna, både av Washington, London och Moskva erkänd som Polens regering — och dess kommunistiska medlemmar kunde åter få bli kommunister.

V.

Förintandet av hemarmén kunde följa enklare linjer än striden mot partierna, särskilt sedan Londonregeringen i överdriven lojalitet mot de allierades sak beordrat den att träda i dagen vid röda arméns frammarsch över Polens östgräns och att samarbeta med ryssarna i kampen mot tyskarna. De röda armécheferna accepterade de polska truppers vapenbrödraskap och värdefulla hjälp — varpå NKVD trädde in på scenen och övertog deras likvidering.

Av de talrika exempel på proceduren som framlagts av Londonregeringen må några här anföras:

I provinsen Luck i Volhynien trädde 27. divisionen av hemarmén i öppen aktion vid ryssarnas ankomst, stred tillsammans med dem mot tyskarna och fick oreserverat erkännande av den ryska

kårchefen. Efter segern blevo alla polska officerare arresterade, och soldaterna pressades in i röda arméns »polska kår». Kommandanten i staden Luck och åtskilliga soldater hängdes av NKVD, andra officerare som senare trädde »ovan jord» blevo skjutna (mars 1944).

I Wilno blev efter stadens erövring med hemarméns hjälp ett flertal officerare och soldater deporterade österut till obekant ort (juli 1944).

I Lublin-provinsen blevo tre divisioner ur hemarmén, efter att tillsammans med röda armén ha fördrivit tyskarna, avväpnade och internerade. Trettioåtta officerare blevo senare utan vidare arkebuserade, soldaterna deporterades till Sovjetunionen.

Det vore möjligt, men onödigt att mångfaldiga exemplen. Taktiken var överallt densamma — utom vid förintandet av hemarméns kärntrupp, den underjordiska garnisonen i Warszawa. Den lät man gå sin undergång till mötes under nio veckors kamp mot överlägsna tyska styrkor, medan den ryska armén Rokossovsky stod med för fot gevär på andra sidan Weichsel och väntade på dramats fullbordan.

Ett förintande slag både mot den politiska organisationen och mot hemarmén i Polen riktade Moskva slutligen genom den ryktbara arresteringen av de 16 polska ledarna för motståndsrörelsen den 27 och 28 maj 1945. Chefen för den 1:a armén, general Ivanow, hade — givetvis på sovjetregeringens order — inbjudit de främsta ledarna för det underjordiska Polen, bland dem regeringens delegat, vice premiärminister Jan Janowski, och hans tre ministrar, ledarna för de fyra nationella partierna samt chefen för hemarmén, general Okulicki, till en konferens i den lilla staden Pruszkow nära Warszawa. Fri lejd samt general Ivanows garanti »på hedersord» för deras personliga trygghet hade givits. Man var t. o. m. nog tillmötesgående att ställa ett flygplan till förfogande för resa till England i och för konferens med Londonregeringen. Men när polackerna väl voro ombord »råkade» planet taga fel kurs och i stället landa vid Moskva, varpå de polska ledarna hamnade i det beryktade Lubiankafängelset. Efter process i Moskva och vederbörliga »bekännelser» dömdes de till fängelsestraff av varierande längd. Den underjordiska polska statens politiska och militära ledning hade sålunda genom ett gement svek med ett slag satts ur funktion — en glänsande framgång för bolsjevikisk statskonst.

VI.

Tillkomsten av den i Jalta beslutade s. k. »provisoriska regeringen för nationell enighet» inledde sista kapitlet i Moskvas kamp mot Polens frihet. Den forna Lublin-regeringens förstärkning med bondeledaren Mikolajczyk och hans två medhjälpare ur London-polackernas krets kunde inte ändra dess karaktär av rysk vasallregering. Såväl statschefen, sedermera statspresidenten Bierut (sovjetrysk medborgare sedan 1922) som regeringens ledande män, vice premiärministern Gomulka och polisministern Radkiewicz, voro i Moskva utbildade kommunister, och premiärministern Osubka-Morawskis officiella partibeteckning som socialdemokrat var endast en vacker skylt. Regeringens hela politik dirigerades från Kreml, som dessutom bakom kulisserna hade sina speciella kontrollanter i densamma.

Dess första politiska mål var, naturligt nog, att likvidera de två element som ännu kunde bjuda motstånd mot sovjetiseringen, nämligen hemarmén och de gamla polska partierna.

Den polska hemarmén hade officiellt blivit upplöst redan i januari 1945 genom ett dekret av Londonregeringen på general Okulickis förslag, detta för att skydda dess medlemmar mot den ryska terrorn. I själva verket fortlevde dock armén även därefter, om också inte längre under enhetlig ledning. Den var dock alltjämt organiserad på militära förband, vilka fortsatte guerillakriget mot ryssarna. De olika guerillagrupperna företogo straffexpeditioner, anfölo smärre avdelningar ur röda armén eller den kommunistiska statspolisen, och utförde dödsdomar mot särskilt brutala och hatade bolsjevikiska tjänstemän. De voro baserade på de större skogspartierna, särskilt i östra Polen, och för sitt underhåll hänvisade till bondebefolkningen, som allmänt och innerligt hatade ryssarna och deras polska medlöpare. Ännu under valkampanjen 1947 klagade den polska regeringen över den terror, som den underjordiska rörelsen utövade mot de »lagliga myndigheterna».

En underjordisk motståndsrörelse kan dock inte hålla på hur länge som helst, särskilt inte när hoppet om hjälp utifrån börjar försvinna. Allt flera börja längta tillbaka till ett ordnat liv i samhällets sköte, de svagare karaktärerna tröttna och bli beredda att ge upp kampen, sammanhållningen och disciplinen försvagas. Kvar blir till slut endast de utpräglade idealisterna eller fana-

tikerna och de element, som överhuvudtaget icke längre kunna finna sig tillrätta i samhällsligt liv.

Den polska underjordiska frihetsrörelsen hade vid slutet av år 1945 pågått i över sex år, och utsikterna till aktiv hjälp inom överskådlig tid från västmakterna voro efter Potsdam-överenskommelsen försvinnande små. Det var därför helt naturligt att den allmänna amnesti för motståndsrörelsens medlemmar, som regeringen omkring årsskiftet 1945—46 offentligen utlovade, skulle verka uppluckrande på hemarméns moral. Trots den allmänna och naturliga misstron mot marionettregeringens löften anmälde sig en del partisaner för myndigheterna. Intet ont vederfors dem. Tidsfristen för amnestin förlängdes vid olika tillfällen, och allt flera motståndsmän gävo upp kampen, sammanlagt omkring hälften av hemarméns styrka. Först när inga vidare resultat voro att vinna på denna väg ändrade myndigheterna sin taktik. Det gällde nu att förintna de alltjämt kämpande delarna av hemarmén och framförallt att infånga dess ledare. Med utgångspunkt från de upplysningar, som UB (NKVD:s polska avläggare) med tjänliga medel kunde pressa fram ur dem som redan lockats fram av löf-tena om amnesti, torde det ha varit möjligt att uppspåra en del av dessa ledare och krossa eller åtminstone starkt försvaga hela motståndsrörelsen. Som ett steg i denna kampanj får man väl betrakta statspolisens »upptäckt» av en utbredd sammansvärjning mot regeringen, varom tidningarna nyligen (5.2) haft att förtälja.

Huruvida denna »upptäckt» innebär det definitiva slutet på hela den polska frihetsrörelsen, återstår att se. Men även om landets pacificering skenbart nu är genomförd så lever tvivelsutan frihetslängtan och hatet mot förtryckarna alltjämt kvar under ytan, liksom en dämpad skogseld som fortfarande pyr under mosan, färdig att åter slå ut i full låga om en stark vind utifrån åter skulle väcka den till liv.

Kampen mot de polska politiska partierna har fortgått jämsides med motståndsrörelsens bekämpande. Den har i stort sett haft följande förlopp.

Det nationella partiet synes aldrig ha återupprättats i Polen efter den »provisoriska regeringens» skapande efter Jalta och Potsdam och var inte representerat i denna. I och med Londonregeringens undergång försvann det ur Polens politiska liv.

Det kristligt sociala arbetarpartiet försvagades hastigt genom kommunistisk infiltration och genom regeringens förföljelse. Par-

tiet gick dock ännu vid folkomröstningen den 30 juni 1946 tillsammans med Mikolajczyks bondeparti i opposition mot regeringen. Snart därefter inställde dess president, herr Popiel, dess vidare verksamhet, närmast med anledning av regeringens vägran att tillåta ett till den 19 juli utlyst partimöte.

Efter det kristligt sociala partiets upplösning representerade bondepartiet den enda politiska oppositionen mot den från Moskva dirigerade regeringspolitiken. Under dess fana och herr Mikolajczyks ledning samlades därför alla de polacker, som ännu vågade träda i opposition mot Moskva. Ehuru partiet vid valet den 19 januari 1947 till den konstituerande församlingen torde ha omfattat 75 à 80 % av valmanskåren, led det dock därvid — tack vare bolsjevikernas beprövade förmåga att leda »fria demokratiska» val — ett förkrossande nederlag. I den nya sejmen utgjorde det en obetydlig minoritet. Efter herr Mikolajczyks flykt den 20 oktober 1947 har den kommunistiska infiltrationen även där gjort stora framsteg. Bondepartiets roll som oppositionsparti är numera utspelad.

Det polska socialistiska partiet (PPS) hade redan under de sista krigsåren börjat luckras upp genom kommunistisk infiltration. Dess gamla ledning, företrädd främst av Mikolajczyks efterträdare som premiärminister i London-regeringen, herr Arciszewski, var dock allttjämt en oförsonlig motståndare mot sovjetpolitiken. Sedan röda armén i slutet av år 1944 drivit ut tyskarna ur hela Polen kunde arbetet på partiets omvandling till ett lydigt redskap för Kreml på allvar taga sin början. Partiets nationella ledare häktades eller uteslöts — sålunda var partiledaren i det underjordiska parlamentet, herr Puzak, en av de 16 polska motståndsmän som år 1945 arresterades och fördes till Moskva. Som partiets generalsekreterare av Stalins nåde utsågs herr Cyrankiewicz, en före 1939 relativt okänd politiker, som nu skulle komma att spela en framträdande roll vid partiets omdaning i kommunistisk anda.

Det första officiella steget i riktning mot »folkfronten» togs i november 1946, då PPS ingick allians med kommunisterna i och för det stundande valet till sejmen (jan. 1947), dock med det förbehållet att de bägge förbundsbröderna skulle respektera varandras oberoende och organisationer. I december 1947 togs nästa steg, då partiet på en kongress i Breslau i princip accepterade en sammanslagning med kommunistpartiet, ehuru tidpunkten för verkställigheten, enligt herr Cyrankiewicz, ännu inte var inne.

I mars 1948, efter den nya »demokratins» genombrott i Tjeckoslovakien, var man färdig för nästa etapp. Då kunde herr Cyrankiewicz plötsligt meddela partistyrelsen att sammanslagningen var beslutad, varpå dess verkställande utskott endast hade att ratificera beslutet.

Under tiden fortsatte partiets inre omvandling. Inom regeringen innehade kommunisterna alla nyckelpositionerna, bl. a. inrikes- (polis-)ministeriet och industriministeriet. De kunde därigenom genomföra denna omdaning med lämpliga medel, t. ex. genom att arresteras antikommunistiska socialistledare, genom att utöva tryck på arbetarna i fabrikerna och genom att uppmuntra kommunistiska proselyter med förmånliga anställningar. Utrensningarna ha oavbrutet pågått ända till nu, med högkonjunkturer i november 1946, juni 1947 och mars 1948. Vid det sistnämnda tillfället utrensades bl. a. hela den socialistiska lokalkommittén i Polens största industristad, Lodz.

Som ett steg i samma riktning torde man få betrakta den socialistiska premiärministern herr Osubka-Morawskis avgång efter 1947 års val och hans ersättande med den ännu pålitligare »socialdemokraten» herr Cyrankiewicz. Även inom kommunistpartiet självt pågingo utrensningar efter beprövat mönster. Som den kanske mest uppseendeväckande av dessa åtgärder må framhållas den tidigare så mäktige förste premiärministerns och generalsekretärens i kommunistpartiet, herr Gomulkas, plötsliga sorti från arenan. Han lär, ehuru rättrogen kommunist, ha visat prov på ett i viss mån nationellt och självständigt sinnelag, vilket givetvis inte kunde tilltala herrarna i Kreml.

Slutakten i utvecklingen ägde rum sistlidna december. Vid en gemensam kongress av »utvalda» representanter för det polska socialistiska partiet och kommunistpartiet genomfördes deras officiella sammanslagning till den polska folkfronten, »Det förenade arbetarpartiet». Beslutet hälsades, som viktigare beslut inom Sovjetunionen för sed hava, med obeskrivlig entusiasm. I den gemensamma politbyrå som därpå bildades erhöles kommunisterna elva platser, socialisterna tre.

Den nationella enighet i vars tecken den i Jalta och Potsdam beslutade »provisoriska regeringen» ursprungligen bildats, var alltså till slut lyckligt genomförd.